ARCHITEKTURA
CZASOPISMO TECHNICZNE
TECHNICAL TRANSACTIONS
ARCHITECTURE
WYDAWNICTWO POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ
2-A/1/2011
ZESZYT 11
ROK 108
ISSUE 11
YEAR 108

DOROTA GAWRYLUK*

WYKORZYSTANIE WSPÓŁCZESNYCH TECHNOLOGII BUDOWALNYCH W MODERNIZACJI I REKONSTRUKCJI WYBRANYCH OBIEKTÓW I PRZESTRZENI HISTORYCZNYCH W BIAŁYMSTOKU

CONTEMPORARY BUILDING TECHNOLOGIES USED TO RECONSTRUCTION AND MODERNISATION OF HISTORICAL PLACES AND ARCHITECTURAL MONUMENTS IN BIAŁYSTOCK

Streszczenie

Modernizacja przestrzeni Rynku Kościuszki i rekonstrukcja Pawilonu pod Orłem w Ogrodzie Branickich w Białymstoku stanowią przykłady inwestycji, w których odwołanie się do źródeł historycznych w realizacji obiektów i przestrzeni zostało przeprowadzone z wykorzystaniem współczesnych technologii budowlanych.

Słowa kluczowe: *modernizacja przestrzeni historycznej*, *rekonstrukcja zabytków*, *współczesne technologie budowlane*

Abstract

The modernisation of Kosciuszko Market Square's space and the reconstruction of Pavilion under the Eagle in Branicki's Garden in Bialystock are examples of executinon based on historical sources and contemporary building technologies.

Keywords: *historical spatial modernisation*, *architectural monuments reconstruction*, *contemporary building technology*

* Dr inż. arch. Dorota Gawryluk, Pracownia Historii Architektury i Konserwacji Zabytków, Wydział Architektury, Politechnika Białostocka.

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

1. Wstęp

Ostatnie lata przyniosły w Białymstoku istotne dla miasta inwestycje budowlane związane z modernizacją i rekonstrukcją wybranych przestrzeni i obiektów historycznych. Na szczególną uwagę zasługuje przebudowa Rynku Kościuszki ukończona w 2009 roku. Przykładem rekonstrukcji jest rozpoczęta w 2010 roku i nadal prowadzona odbudowa Pawilonu pod Orłem w Ogrodach Pałacu Branickich. Obie inwestycje zrealizowano przy użyciu współczesnych technologii budowlanych, co w kontekście postępowania konserwatorskiego może budzić pewne wątpliwości i wywoływać dyskusję, natomiast w kontekście korzyści płynących z odtworzenia historycznych proporcji przestrzeni Rynku oraz uzupełnienia historycznego programu ogrodu górnego przy pałacu Branickich o altanę trejażową, jest istotną wartością zrealizowanych projektów, dzięki którym przywrócono czytelność pierwotnej skali rynku i pawilonu ogrodowego z czasów hetmana Jana Klemensa Branickiego[1].

Rozważania dotyczące zagadnień konserwatorskich leżą poza zakresem tematycznym konferencji. Artykuł został poświęcony prezentacji współczesnych rozwiązań budowlanych wykorzystanych w realizacji w/w projektów. Proces projektowania w obu wypadkach został poprzedzony analizami dostępnych źródeł historycznych[2] [3, 4]. Wiedza z nich pozyskana stała się dla architektów podstawą do jak najdokładniejszego odtworzenia historycznych obiektów i przestrzeni, a także inspiracją do autorskich rozwiązań projektowych konfrontowanych i konsultowanych ze wszystkimi stronami procesu uzgadniania koncepcji na wielu etapach przygotowywania dokumentacji projektowej.

2. Rynek Kościuszki

Koncepcja i projekt przebudowy Rynku Kościuszki w Białymstoku zostały przygotowane przez arch. Zenona Zabagło wraz z zespołem z jego białostockiej pracowni Atelier Zetta. Projekt i modernizacja Rynku realizowane były etapowo od 2006 do czerwca 2009 roku [1]. W czwartej edycji konkursu Towarzystwa Urbanistów Polskich (TUP) w 2010 roku. Rynek został uznany za najlepiej odnowioną przestrzeń publiczną w Polsce.[3] Wcześniej Rynek Kościuszki otrzymał Kryształową Cegłę 2009 w międzynarodowym konkursie na naj-

---

[1] Ze względów konserwatorskich istotne wydaje się pytanie, czy obiekty nieistniejące należy rekonstruować. Nowe nie będą wszak oryginalnymi zabytkami. Liczne rekonstrukcje zabytków wpisują się w zapotrzebowanie społeczne (przytaczam ten pogląd za prof. Bohdanem Rymaszewskim), stąd ich popularność. Drugim zagadnieniem jest temat technologii zastosowanej do rekonstrukcji – czy nie powinna być w takim razie zgodna z warsztatem budowlanym charakterystycznym dla epoki, w której realizowany był obiekt oryginalny, aby uzyskać jak największą porównywalność rekonstruowanej kopii z pierwowzorem?

[2] Ryciny Jana Henryka Klemma i Michaela Rentza przedstawiające ogrody pałacu Branickich, rysunki Pierre'a Ricuarda de Tirregaille'a, inwentarz z 1772 r. sporządzony po śmierci Jana Klemensa Branickiego, materiały zgromadzone w Tekach Glinki (kopie dostępne są w Archiwum Państwowym w Białymstoku).

[3] „Nagrodę przyznano za właściwe wykorzystanie historycznie ukształtowanej przestrzeni o szczególnych walorach kulturowych i wykreowanie miejsca o dużej witalności, a jednocześnie charakteryzującego się dużą powściągliwością w relacji do zastanych wartości" – czytamy w uzasadnieniu werdyktu jury (www.poranny.pl, www.bialystok.gazeta.pl, odczyt z dnia 14.09.2010).

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

lepszą inwestycję budowlaną, zorganizowanym przez lubelski Oddział Polskiego Towarzystwa Mieszkaniowego, a także wyróżnienie w konkursie Podlaska Marka Roku[4].

Priorytetowym założeniem projektu było ożywienie przestrzeni głównego placu miasta. Cel miał być osiągnięty poprzez wprowadzenie nowych elementów wkomponowanych w historyczny układ Rynku, mających za zadanie uatrakcyjnienie przestrzeni placu dla mieszkańców miasta.

Zaproponowana zmiana organizacji ruchu (zamknięcie przedłużenia ul. Lipowej oraz wpisanie jezdni ul. Sienkiewicza w rysunek posadzki rynku) spowodowała, że Rynek z małego skweru przy ruchliwej ulicy przerodził się w obszerną przestrzeń o czytelnych historycznych proporcjach, przestrzeń w której mogą odbywać się różnego rodzaju imprezy: koncerty, okolicznościowe jarmarki, pokazy, wystawy, oficjalne uroczystości miejskie i państwowe, stosowane są także rozwiązania sezonowe, tj. ogródki przed restauracjami i kawiarniami czy ślizgawka zimą (il. 2, 3, 6). Rynek stał się miejscem, gdzie mieszkańcy mogą się po prostu spotykać [1].

Przestrzeń całego Rynku została podzielona na trzy strefy o przypisanych im różnych wiodących funkcjach:

1) gastronomiczno-kulturalna,
2) integracyjna – z fontanną charakterystycznym punktem spotkań mieszkańców,
3) sakralno-patriotyczna – z pomnikiem Józefa Piłsudskiego w sąsiedztwie świątyni.

Istotnym zagadnieniem związanym z renowacją Rynku Kościuszki było traktowanie przez zespół projektantów tematu zielni – drzew, które zostały posadzone przy Ratuszu po II wojnie światowej. Na przestrzeni lat wpisały się one w powojenny obraz Rynku, który w efekcie został zredukowany z wyjątkowego, historycznego, trójkątnego placu do skweru miejskiego. W tej formie zieleń utrwaliła się w psychice i pamięci znacznej liczby mieszkańców miasta. Mimo że wysokie drzewa pozbawiły czytelności skalę historycznej przestrzeni Rynku, przez wielu białostoczan były traktowane jako atut tego miejsca miasta.

W projekcie renowacji zaproponowano przemyślane działania w gospodarowaniu zastaną istniejącą zielenią: nieliczne drzewa zostały wycięte, wybrane przesadzono do parku im. Jadwigi Dziekońskiej położonego u podnóża kościoła św. Rocha (nie wszystkie przyjęły się w nowym miejscu), pozostałe tworzące ciąg wzdłuż zachodniej pierzei rynku, lipę przy Ratuszu i drzewa na ul. Suraskiej pozostawiono. Przesadzaniem kilkudziesięcioletnich drzew zajęła się wyspecjalizowana firma Drew-smol z Lędzina[5]. Drzewa pozostawione na Rynku, wpisujące się w ciąg przejścia wzdłuż zachodniej pierzei zostały obudowane kamiennymi donicami o proporcjach zharmonizowanych z wysokością stopni biegnących wzdłuż tego przejścia (il. 2, 6). Wszystkie drzewa pozostawione na Rynku zostały wyposażone w nowoczesne systemy nawadniające z zastosowaniem ich automatycznej obsługi z możliwością regulacji dobowej, jak również w dłuższych okresach (np. na wypadek występowania długotrwałych deszczów). Wykorzystano rozwiązanie firmy Nelson [2].

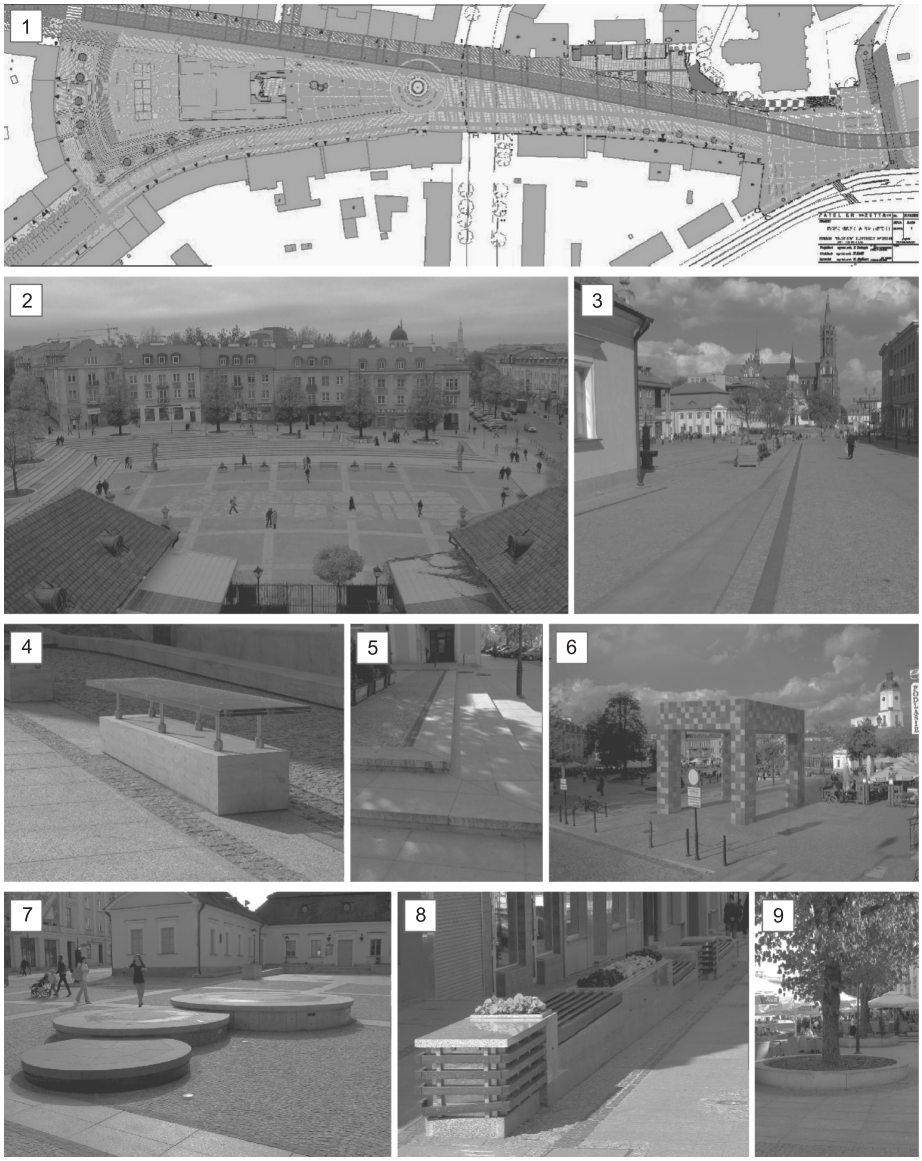
Kompozycję zieleni uzupełniono o zieleń ruchomą – rośliny w donicach wystawiane sezonowo w układach odpowiadających odbywającym się na Rynku imprezom (il. 2, 3).

---

[4] Stowarzyszenie Architektów Polskich – Białystok (www.sarp-bialystok.org/index.php?secId=6; www.inzynierbudownictwa.pl/wydarzenia,konkursy_i_nagrody,artykul,konkurs_o_kryształowa_cegle_dom_2009,3447).

[5] Gazeta Wyborcza, *Rynek Kościuszki bez rzeźb* (http://wiadomosci.gazeta.pl/kraj/1,34309,3998722.html).

BPK BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

Il. 1–9. Rynek Kościuszki: 1. Projekt kolorystyki posadzki Rynku Kościuszki (arch. Z. Zabagło), 2. Widok na zachodnią część Rynku (fot. Atelier Zetta), 3. Widok na wschodnią część Rynku (fot. M. Gawryluk), 4. Ławka (fot. M. Gawryluk), 5. Odwodnienie liniowe (fot. M. Gawryluk) , 6. Projekt instalacji Leona Tarasewicza (wizualizacja -Atelier Zetta), 7, 8, 9. Mała architektura: gablota (fot. M. Gawryluk)

Ill. 1–9. Kosciuszko Market Square: 1. The project of colour scheme for paving in Kosciuszko Market Square (arch. Z. Zabagło), 2.Western view of Kościuszko Market Square (photo by Atelier Zetta), 3. Eastern view of Kosciuszko Market Square (photo by M. Gawryluk), 4. The bench (photo by M. Gawryluk), 6. The „art instalation" designed by Leon Tarasewicz (vizualisation Atelier Zetta), 7, 8, 9. The urban furniture (photo by M. Gawryluk)

BPK BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

Najbardziej czytelnym elementem modernizacji przestrzeni Rynku jest przeprowadzona wymiana nawierzchni na całym jego obszarze. Zastosowany materiał to duże płyty kamienne (90 × 40 × 8 cm) i kostki granitowe w trzech odcieniach (piaskowym, szarym i grafitowym), dających możliwość ciekawych połączeń estetycznych. Trwałość i niskie koszty utrzymania (konserwacji) były istotnym czynnikiem wyboru materiału na posadzkę.

Geometria zastosowanych podziałów oraz elementy dekoracji granitowej nawierzchni były inspirowane historią tej części miasta (il. 1, 2, 3). Architekt zaproponował podkreślenie w rysunku posadzki Rynku przedłużenia przebiegu dwóch traktów komunikacyjnych z czasów hetmana Branickiego: choroskiego i suraskiego, które wskazują historyczne, przestrzenne powiązanie rynku miasta rezydencjalnego z barokowym założeniem pałacowo-ogrodowym. W posadzce Rynku zaznaczono także obrys historycznej wagi miejskiej. Rzut budynku został wykonany z bordowo-szarego granitu, czytelnego na tle szarych granitów całej nawierzchni[6] [2] (il. 2).

Z realizacją nawierzchni powiązane było wykonanie instalacji deszczowej, która została wykonana w postaci odwodnienia liniowego wokół budynku Ratusza, przy krawędziach placu, a także ukrytego na spodzie tarasów w sąsiedztwie schodów oraz pod koroną schodów ul. Suraskiej [1]. Przebieg korytek odwodnienia został wpisany w geometrię rysunku na posadzce placu (il. 3, 5).

Wystrój przestrzeni Rynku uzupełniają obiekty małej architektury w większości zaprojektowane indywidualnie dla przestrzeni białostockiego rynku. Są to murki, ławki, donice, ciągi lamp, wodopojki (il. 4, 8). Przed wejściem do Ratusza wybudowane zostały granitowe kręgi – będące gablotami, w których prezentowane są kopie historycznych zdjęć Białegostoku[7] (il. 7).

3. Pawilon pod Orłem w Ogrodach Branickich

W 1996 roku została podjęta decyzja o przywróceniu Ogrodowi Branickich jego dawnego, barkowego kostiumu. Z inicjatywą wystąpili: Urząd Miasta w Białymstoku, Ośrodek Ochrony Zabytkowego Krajobrazu w Warszawie (obecnie Krajowy Ośrodek Badań i Dokumentacji Zabytków) oraz Podlaski wojewódzki Konserwator Zabytków. Pierwsze prace studialne prowadzono już w 1997 roku[8] [3, 4]. Rekonstrukcja Pawilonu pod Orłem wpisuje się w tok przyjętego działania i jest kolejnym etapem podjętego ponad 10 lat temu przedsięwzięcia. Pawilon w postaci altany trejażowej, za czasów hetmana Jana Klemensa Branickiego był istotnym elementem wystroju ogrodu górnego, stanowił także zamknięcie jednej z osi alei w boskietach.

---

[6] Projektanci proponowali jeszcze inne rozwiązania wyraźniejszego zaznaczenia w przestrzeni Rynku reliktów wagi miejskiej. Pierwszą koncepcją było ustawienie szklanego kubika w miejscu dawnej budowli. Stanowiłby on zejście do punktu informacji historyczno-turystycznej z kawiarnią umieszczonych pod posadzką Rynku. Świetliki do tego podziemnego obiektu w posadzce Rynku miały zaznaczyć obrys kramów handlowych powiązanych z wagą miejską. Druga koncepcja zakładała odsłonięcie fundamentów wagi i przykrycie ich formą szklanej gabloty. Propozycje nie zostały zaakceptowane – informacja od autora arch. Z. Zabagły.

[7] W koncepcji zespołu projektowego uzupełnienie wystroju zachodniej części Rynku miały stanowić wolno stojące rzeźby Temidy i Nimfy (w miejscu historycznej studni) – brak akceptacji pomysłu.

[8] Merytoryczną opiekę nad całością projektu przekazano powołanej w tym celu Międzynarodowej Radzie Konserwatorskiej ds. Rewaloryzacji Ogrodów Branickich w Białymstoku i Choroszczy, z udziałem specjalistów z Polski, Austrii, Holandii i Niemiec.

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

Projekt rekonstrukcji Pawilonu pod Orłem w 2009 roku przygotował białostocki arch. Tomasz Rogala. Inwestycja została rozpoczęta w 2010 roku i jest kontynuowana w 2011. Budową zajmują się Polskie Pracownie Konserwacji Zabytków (PPKZ) oddział w Białymstoku.

Forma, bryła, detale, kolorystyka, symbolika zastosowanych rzeźb Pawilonu zostały odtworzone na podstawie zachowanych materiałów archiwalnych, rycin przedstawiających Ogród Branickich, inwentarza z 1772 r. oraz poprzez analizę wzorników altan trejażowych z epoki, a także porównanie rozwiązań zastosowanych w innych barokowych założeniach pałacowo-ogrodowych (np. Wiedeń - Belweder, Wersal i in.) [3–5] (il. 10, 11).

Pierwszym problemem projektowym było określenie skali oryginalnego pawilonu z czasów Branickiego. Tomasz Rogala zweryfikował propozycje projektów rekonstrukcji przygotowane po II wojnie światowej przez architektów S. Bukowskiego, a następnie Tryburskiego, zakładające odbudowę murowanej altany o wysokości ok. 15 m. Na podstawie analiz rycin (zachowanie poziomu tympanonu altany na poziomie cokołu pałacu i wysokości boskietów), zapisów inwentarza 1772 r. oraz wyników badań archeologicznych fundamentów i schodów prowadzących do altany, T. Rogala określił jej wysokość na ok. 10m, co pozwoliło w połączeniu z konstrukcją stalową, powrócić do drewna jako głównego materiału, z którego powstała altana trejażowa [5].

Zastosowano stalową konstrukcję jako ramę, do której zamocowano od zewnątrz i wewnątrz altany elementy drewniane, w całości kryjące obcy historycznie metalowy szkielet (il. 12). Problem skręcania konstrukcji, który się pojawił ze względu na ażurową jej formę oraz znaczną wysokość, rozwiązano poprzez zastosowanie usztywniającego dolnego pasa blachy, umieszczonego w strefie cokołowej altany oraz dodatkowych zastrzałów u podstawy zamocowania kopuły wieńczącej pawilon. Kopuła pawilonu została wykonana jako oddzielny element i ustawiona na altanie przy pomocy dźwigu (il. 13).

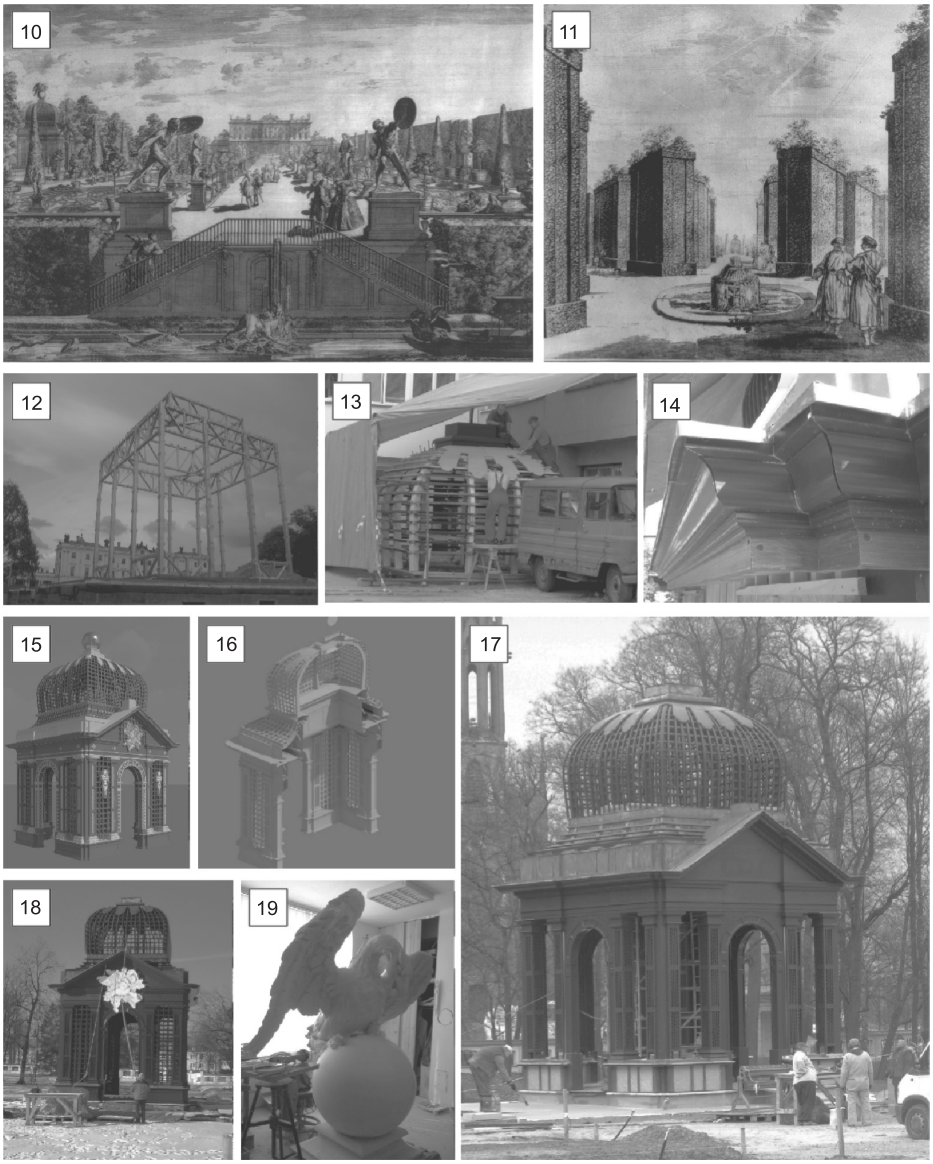
Do osłonięcia stalowego szkieletu zastosowano detale trejażowe, listwy profilowane z drewna modrzewiowego ze względu na jego właściwości fizyczne, jak odporność na warunki atmosferyczne, niezmienność wymiarów pod wpływem czynników pogodowych. Drewno zachowuje swoją geometrię, co w wypadku skomplikowanego profilowania listew ma niebagatelne znaczenie dla estetyki wykonania pawilonu (il. 14).

Zastosowanie elementów drewnianych jako formy okładziny na stalowym ruszcie konstrukcji – poza odwzorowaniem oryginalnej, historycznej, drewnianej altany z czasów Branickiego, ma tę zaletę, że pozwala na łatwą i niekosztowną wymianę zużytych elementów drewnianych. Przyjęte rozwiązanie stanowi istotny walor ekonomiczny współczesnego użytkowania Pawilonu, które zostało założone na perspektywę wielu lat[9]. Historycznie altany trejażowe, wykonane w całości z drewna, miały znacznie krótszy okres żywotności i były zazwyczaj mniejsze gabarytowo.

Współczesne rozwiązanie materiałowe wyglądem zewnętrznym, jak również wystrojem wnętrza altany zbliża ją, jak najbardziej do historycznego wzoru z czasów hetmana Branickiego i innych tego rodzaju obiektów z epoki. Obecnie trwają analizy dotyczące wprowadzenia kolorystyki. Podstawową barwą jest ciemna zieleń (il. 17). W ażurową formę altany

[9] Zarzuty, które w pewnym momencie opracowywania dokumentacji projektowej zostały sformułowane w stosunku do projektantów o zastosowanie stalowej konstrukcji, która nie jest zgodna z historycznym rozwiązaniem w całości drewnianym, zostały zweryfikowane poprzez podkreślenie trwałości nowego pawilonu – informacje uzyskane od arch. T. Rogali.

BPK BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

Il. 10–20. Pawilon pod Orłem: 10. Ogród górny w Białymstoku (rycina H. M. Rentza ok.1752, [2], s. 67), 11. Ogród w Białymstoku, boskiety, w oddali Pawilon pod Orłem (J.K. Klemm, M. Rentz, lata 50. XVIII w. [1], s. 83), 12. Stalowa konstrukcja, 13. Kopuła, 14. Drewniane profile, 15. Koncepcja kolorystyki, 16. Przekrój, 17. Obecny widok altany, 18. Badanie wielkości rzeźby, 19. Gipsowa rzeźba orła (fot. 12–19 – autor T. Rogala)

Ill. 10–20. Pavilion under the Eagle: 10. Upper Garden in Bialystock (H M. Rentzer 1752 [2], 67), 11. Garden in Bialystock (J.K. Klemm, M. Rentz half of 18th. C. [1], 83), 12. Construction steel, 13. The dome, 14. The wooden profilies,15. The scheme of Pavilion's colours, 16. The section, 17. The contemporary Pavilion's look, 18–19. The model of the eagle sculpture, (photo by 12–19 T. Rogala)

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ

zostaną wprowadzone także elementy bielone i złocone (il. 15). Docelowo projekt przewiduje także nocną iluminacje budowli, wydobywającą jej ażurową formę w przestrzeni ogrodu górnego.

Na zwrócenie uwagi zasługuje wybrany proces rekonstrukcji rzeźb stanowiących wystrój i wiodącą dekorację altany, mający na celu ich jak najodpowiedniejsze odwzorowanie. Rzeźby: zlatujący na kulę orzeł, panoplia w tympanonie, popiersia Zeusa i Hery symbolizujące Jana Klemensa i Izabellę Branickich, girlandy i wazony – podobnie jak cała altana rekonstruowano na podstawie historycznych źródeł, jak również analizy sztuki epoki, symboliki itp. Rozmiar i wielkość rzeźb określał architekt wykonując płaskie szablony w skali 1:1 (il. 18). Na podstawie wskazówek architekta oraz uwag konsultantów projektu gipsowe modele wykonał białostocki rzeźbiarz Michał Jackowski. Kolejnym etapem było wykonanie modeli gipsowych w skali 1:1, a następnie drogą komputerową, z wykorzystaniem techniki punktowania, przeniesienie formy z gipsowej makiety na blok kompozytowy w celu uzyskania rzeźby wykonanej we wskazanym materiale (il. 19). Kompozyt jako materiał został wybrany ze względu na trwałość, ciężar i możliwości technologiczne dotyczące obróbki, a także zastosowania jako imitacji kamienia. Rzeźby nie zostały jeszcze zainstalowane na altanie.

4. Wnioski

Wybrane przez projektantów obu zrealizowanych inwestycji współczesne technologie budowlane zostały przez nich potraktowane utylitarnienie. Istotą ich wykorzystania było uzyskanie optymalnego, zgodnego z koncepcją efektu końcowego wpisania rekonstruowanych obiektów i przestrzeni w historyczną tkankę miejską otoczenia. Zaproponowane rozwiązania techniczne mają wpłynąć na poprawę trwałości, ułatwienie konserwacji i użytkowania, nie determinują zastosowanych rozwiązań funkcjonalno-przestrzennych i konstrukcyjnych. Wpisując się w ramy koncepcji opartych o inspiracje czerpane z historii miasta, dały jednocześnie możliwość uczytelnienia współczesnej realizacji wyrażonej w przestrzeni Rynku Kościuszki nowocześnie potraktowanymi materiałami, wykorzystanymi w formie rysunku posadzki oraz elementów małej architektury.

Artykuł został przygotowany w ramach pracy statutowej S/WA/1/10 pt. Między Grodnem a Wilnem. Architektura i sztuka Podlasia w relacjach kulturowych pogranicza", realizowanej w Pracowni Historii i Konserwacji Zabytków WA PB.

Literatura

[1] Kozioł E., *Rynek miejski w Białymstoku*, Inwestycje Publiczne edycja 2010, Katalog projektów samorządowych, wyd. Publikator, Białystok 2010.
[2] Zabagło Z., Atelier Zetta, *Projekt budowlany przebudowy Rynku Kościuszki w Białymstoku*, dokumentacja budowlana udostępniona przez autora.
[3] Sikora D., *Ogród Branickich w Białymstoku*, Ochrona Zabytków, 1/2006, 73-90.
[4] *Ogród Branickich w Białymstoku. Badania – Projekty – Realizacja*, praca zbiorowa Studia i Materiały, Ogrody 4(10), Warszawa 1998.
[5] Rogala T., *Projekt rekonstrukcji Pawilonu pod Orłem*, dokumentacja budowlana udostępniona przez autora.

BIBLIOTEKA CYFROWA POLITECHNIKI KRAKOWSKIEJ